

VII Congrés de l'Associació d'Historiadors de la Comunicació

«25 anys de llibertat d'expressió»

Josep M. Figueres

Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació
Universitat Autònoma de Barcelona

Sumari

1. Antecedents: congressos anteriors
2. El Congrés de Barcelona

1. Antecedents: congressos anteriors

Els Estudis de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra van acollir, a finals del 2004, el VII Congrés de l'Associació d'Historiadors de la Comunicació (AHC) sota el títol: «25 anys de llibertat d'expressió». L'AHC va néixer el 1991. El 6 d'octubre de 1995, ara farà deu anys, al Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació va tenir lloc un acte singular: la realització de la primera trobada, denominada aleshores Encuentro, tot i que des del tercer ja va ser batejat com a Congrés, de l'AHC. El nostre departament contribuï a l'associació en un moment sempre delicat com és la naixença on mai se sap si hi haurà continuïtat o bé restarà en una jornada aïllada. En aquell 1995, ja llunyà, hi van col·laborar set professors del Departament (F. Espinet, C. Ferrer, J. M. Figueres, J. Ll. Gómez Mompart, E. Marín, A. Moreno i J. M. Tresserras), amb una aportació cadascun que sobre les vint aportacions al volum de les actes són destacades. Hi havia també en aquella sessió fundacional: C. Almuíña, C. Barrera, R. Cal, J. A. García Galindo, A. Guerra, R. M. Martín de la Guardia, F. A. Martínez, E. Bordería i A. Laguna, J. Montero, G. Multigner, S. Núñez de Prado, A. Pizarroso, I. Schulze i S. Serra i A. Company. La Universitat Autònoma de Barcelona, mitjançant l'eficax Servei de Publicacions, assumí l'edició de les actes, a la seva sèrie «Documents»¹. Foren editades amb cura per Gómez Mompart, amb la diligent col·laboració de la professora Carme Ferré. El volum de 108 pàgines era el bateig bibliogràfic d'una iniciativa que ja ha ultrapassat, a hores d'ara, el marc especialitzat per endinsar-se, plenament, en la bibliografia acadèmica historiogràfica més interessant, més rigorosa, més

1. Josep Lluís Gómez Mompart (coord.): *Metodologías para la historia de la comunicación social*. I Encuentro de la Asociación de Historiadores de la Comunicación, Bellaterra, 6 de octubre de 1995. Bellaterra: Servei de Publicacions de la UAB, octubre de 1996.

notable. En aquell moment, el Departament donà tot el suport possible per tal que una activitat acadèmica de projecció estatal pogués executar-se dignament al marge dels sempre difícils ajustaments pressupostaris. L'èxit de la iniciativa animà d'altres universitats que fins avui han tingut cura dels posteriors congressos, fins arribar al setè que ens ocupà. Ciutat de Palma, Vigo, Pamplona, Barcelona, Màlaga...

Les trobades seguiren a un ritme de gairebé 18 mesos cadascuna, i fins avui, per tant, set congressos amb cinc volums d'actes editats i un CD constitueixen un poderós material sobre la història de la comunicació que, amb la presència acadèmica, ha guanyat carta d'entitat dins la historiografia convencional. Ara cal considerar la història de la comunicació com una peça clau de la docència històrica, com una peça clau del periodisme. Molt especialment per al segle XIX, de forma imprescindible per al XX i, potser, veurem si acaba substituint unes altres parcel·les temàtiques, el XXI, la comunicació cada cop ha pres més protagonisme, més influència, en el conjunt de la societat i, per tant, la historiografia ha de ser sensible a aquest procés.

La segona trobada fou sobre docència. No hi poguérem assistir ni tampoc n'hem vist les actes i poca cosa, doncs, en podem dir. El tercerencontre fou a Pamplona, coordinat pel dinàmic professor de l'acollidora Universitat de Navarra, Carlos Barrera, actual vicepresident de la societat internacional que s'ocupa també de la història de la comunicació. Tingué lloc el 20 i el 21 d'octubre de 1998. Les actes² monogràfiques sobre la professió de periodista foren, amb els seus 35 treballs, un punt d'inflexió en l'evolució de la societat. A partir de Pamplona, hem anat a més trobades. Les 356 pàgines configuren l'obra com una peça imprescindible per conèixer l'evolució del periodista com a professional propi, més enllà del polític, més enllà de l'escriptor, i des del segle XVIII fins a la rabiosa actualitat amb el treball de redacció de televisió i altres facetes professionals ben vives. Per mor de l'espai, no podem detallar els autors, però l'existència d'una pàgina web en constant creixement potser farà, i ens plauria no equivocar-nos, que l'AHC oferís els treballs dels seus afiliats als interessants, com fem la majoria de revistes científiques o acadèmiques de la història de la comunicació. Penjar, doncs, els llibres d'actes, atès que la voluntat de l'entitat és difondre el coneixement, seria afavorir la labor dels associats i la pàgina seria destinada a ser un punt de referència en el coneixement de la història del periodisme estatal més enllà de l'actualitat que és simplement —i ja és important— ser el portaveu de l'AHC davant els propers congressos.

Cal dir, encara que sigui de passada, que, des del respecte i el pluralisme, totes les llengües de l'Estat hi són admeses, amb la qual cosa es dona exemple de civilitzada harmonia i es pregona la possibilitat d'una Espanya diferent basada en la igualtat i respecte. Potser el fet que tots siguim amics i companys, de reunió matinal d'aferrissada discussió metodològica i noctàmbula de distesa convivència, fa que es pugui acomplir sense prejudicis l'ideal de l'Espanya plural

2. Carlos Barrera (coord.): *Del gacetero al profesional del periodismo. Evolución histórica de los actores humanos del cuarto poder*. Editorial Fragua, 1999.

sense imposicions. Tothom publica en la llengua que vol i ningú no li diu res, ans l'escolta amb respecte i el llegeix amb interès. Què més es pot demanar quan el teu amic aprèn la teva llengua com tu has après la seva? Com a bon grup científic, val a dir que els valencians de l'AHC saben perfectament que el nom d'una llengua no fa la cosa i així com els andalusos no volen que hi hagi llengua andalusa, tampoc no s'ha parlat del valencià com a nou idioma. Hi han aparegut treballs publicats en totes les llengües peninsulars (el castellà, el gallec i el català), però s'hi constata l'absència del basc. El castellà, com a llengua de molts professors afiliats, és la majoritària, tot i que, considerant-ne grups, la presència catalana, valenciana i illenca ha estat la més nodrida per zones estatals al costat de la madrilenya, fruit de la seva important facultat. Aquesta situació produeix una extraordinària comoditat a tots els assistents que parteixen d'una posició òbvia, la identitat de cadascú, i deriva en la voluntat d'aprendre, d'escoltar...

El quart congrés tingué lloc la primavera del 2002 a Màlaga i les actes s'editaren el 2002. El volum³ consta de 51 textos sobre cinema, publicitat, ràdio, censura, revistes, campanyes electorals, etc. i, naturalment, premsa (oficial, comercial, clandestina), etc., en un conjunt de més de vuit-centes pàgines que, com tota la sèrie, són de necessària consulta i obligada pertinença a les biblioteques de totes les facultats d'Espanya, àdhuc Amèrica, amb centenars i centenars de noves facultats de trinca, per la categoria de la feina de caràcter metodològic, al marge de la importància dels continguts. L'obra, densa, valuosa, rica, es clou amb una semblança de l'obra i la vida d'Alfonso Braojos, traspassat tristament, ànima de l'hemeroteca municipal de Sevilla, professor i investigador, a cura de María José Ruiz Acosta i de Jesús Timoteo, respectivament.

El cinquèencontre tingué lloc a Palma els dies 18, 19 i 20 d'octubre de 2001 i les actes es publicaren, en dos volums, el 2003. L'edició, impecable i pulcra, fou assumida per la Universitat de les Illes Balears. Al pròleg, Alejandro Pizarroso, com a president de l'AHC, manifestava que l'AHC gaudia de bon estat de salut, s'alegrava de les més de setanta comunicacions presentades i afirmava: «hem aconseguit la massa crítica necessària per poder parlar d'una disciplina rica en possibilitats d'especialització, però coherent en el seu conjunt. Una disciplina que, a més, atrau molts de companys procedents de les facultats d'Història, Ciències Polítiques i altres que, en algun moment del seu treball d'investigació, s'han ocupat o s'ocupen dels mitjans de massa o de tots els fenòmens inherents a la comunicació pública. A la UIB actuen diversos grups de recerca i disposa de diversos organismes i centres. N'hi ha dos que van col·laborar en l'organització de la trobada i l'edició dels dos volums, amb 1.058 pàgines en total. Així, el Grup d'Estudi de la Cultura, la Societat i la Política al Món Contemporani i el Centre d'Estudis i Documentació Contemporània, amb Arnau Company Mates i Jordi Pons Bosch, respectivament, i amb la sem-

3. J. A. García Galindo, J. F. Gutiérrez Lozano i Inmaculada Sánchez Alarcón: *La comunicación social durante el franquismo*, Màlaga, Diputación Provincial de Málaga, 2003. Intro. d'Alejandro Pizarroso Quintero.

pre servicial col·laboració i ànima de la trobada, el professor Sebastià Serra Busquets, aconseguiren un grat record difícil de superar en qualitat de feina feta. Especial encís tingué al costat del castell de Bellver el coneixement de la possessió dels Calderers de Sant Joan. Es partia, però, de les XII Jornades d'Estudis Històrics Locals (1993) per l'Institut d'Estudis Baleàrics, que foren organitzades per l'IEB i dedicades als mitjans, de les quals es van publicar també dos volums. Era només qüestió de posar-s'hi. L'obra és una edició impresa amb tots els textos de presentació i en català, respectant la llengua dels autors en les comunicacions. Presentar l'edició, en català a portada, i pròleg, índexs, introduccions, etc. en català i castellà, és una imatge de qualitat i dignitat que fa de la llengua factor clau en, precisament, comunicació. Esperem que aquest criteri s'apliqui, a Galícia no es féu, igualment a les actes de Barcelona. El millor que es pot dir d'aquesta obra és alhora simple i elogiós: qui vulgui conèixer la història de la comunicació audiovisual espanyola d'una forma actualitzada i no en obres de síntesi, necessita consultar-la. Ens trobem davant d'una obra de referència, no l'única, naturalment, però sí que és imprescindible en el seu conjunt.

A Pontevedra tingué lloc, la primavera del 2003, el VI Congrés, els dies 3, 4 i 5 d'abril. La Facultat de Ciències Socials i de la Comunicació de la Universitat de Vigo acollí, en un esplèndid marc, el centenar de congressistes. Trobada rere trobada, s'anava creixent. Comunicació, propaganda, guerra, malauradament en temps vius de guerra, era la segona del Golf, que apareixia de forma constant en debats i comentaris. Tot plegat feia dels debats rabiosa actualitat, tant és així que la primera de les comunicacions fou la de Pizarroso, es titulava «Información, desinformación y conflicto» i es congratulava que a Europa no hagués reeixit la campanya de propaganda o de desinformació. El llibre⁴ aparegut el juny del 2004 també és notable de plantejaments i palesa la qualitat d'innovació dels estudiosos als quals s'atorga una completa llibertat fins i tot formal, amb la qual cosa no s'escapa d'alguna lleugera divergència en criteris o exposició, com ara, per exemple, en la diferenciació de topònims (illa: Grenada/Granada) o uns altres detalls similars, tanmateix de caràcter menor. Sigui com sigui, aquesta frescor fa que les actes dels congressos de Pontevedra, Màlaga i Palma, i no volem pecar de sectarisme o corporativisme, siguin tan dinàmiques com qualsevol suplement dominical de diari de referència, per l'interès del contingut i el ritme del text. Millor elogi a un congrés acadèmic que aspira no només al rigor, sinó també al valor de claredat de l'escriptura, mentre que, sovint, actes de congressos no poden ser llegides amb claredat ni pels mateixos especialistes que les tenen com un simple material de «consulta» (futura i hipotètica).

4. Alberto Pena (coord.): *Comunicación y guerra en la historia*, Santiago de Compostela, Tórculo Edicions. Facultade de Ciencias Sociais e da Comunicacion. Asociación de Historiadores de la Comunicación, Santiago de Compostela, 2004.

2. El Congrés de Barcelona

El Congrés de Barcelona s'organitzà a l'entorn de sessions i el total de 76 comunicacions es repartiren en sis sessions, que foren monogràfiques temàticament per facilitar interès als debats i adequar una presentació ordenada dels materials. Un president introduí el tema mentre el relator en feia una síntesi i tot seguit començava el col·loqui que possibilitava l'enriquiment de les idees. Val a dir que, en lliurar la documentació inicial, es donà un CD⁵ amb el contingut de les comunicacions, novetat en els congressos, amb la qual cosa s'afavorí la possibilitat de destinar temps al col·loqui en lloc dels tradicionals, pesats a vegades i sempre cansats quan es passa de mig centenar d'intervencions i debats. Potser es perd  en quantitat d'informació, però els relators, i ens toc  de fer-ho i podem parlar per experiència pròpia, hagueren de realitzar un llarg treball previ de lectura profunda, síntesi expositiva i resums verbals per afavorir la transmissió objectiva de dades i conceptes exposats, fet que suscit  adhesió general a diferència de Vigo, on alguna relatora introduïa judicis de valor subjectiu amb les pèssimes connotacions òbvies de la iniciativa que fou contestada en el debat general final.

La primera sessió fou dedicada a aspectes generals, Francesc Espinet en va ser el president i Antonio Checa Godoy, el relator; la segona, a Periodisme, amb Alejandro Pizarroso de president i Josep M. Figueres de relator; la tercera, també a Periodisme, amb Ingrid Shulze de president i Juan Francisco Gutiérrez de relator; la quarta, a Comunicació audiovisual i publicitat, amb Antonio Castillo de president i Alberto Pena de relator. Tots dos hagueren de ser substituïts. Aquest segon, en arribar a Barcelona, hagué de marxar immediatament, una telefonada l'avis  que era pare. El Congrés l'aplaud  en ple. La trobada era d'amics i companys i el professor Pena s'ho mereixia, justament pel bon record de l'anterior congrés a la seva Galícia. Foren substituïts per Imma Rius i Inmaculada Sánchez. La sessió cinquena, de caràcter metodològic, amb Antonio Laguna de president i Javier Díaz Noci de relator i, finalment, la darrera, a Periodisme, comunicació audiovisual i publicitat, amb Carlos Barrera de president i Carmen Rodríguez de relator.

Les comunicacions es van presentar per ordre de sessions i tal com surten al CD, tot i que esperem que puguin apr ixer també en format llibre. Es tracta de les següents: «El portavoz del gobierno en España durante la transición democr tica», per María Victoria Campos Zabala; «Evolución del concepto de libertad de prensa desde la ley de guerra de 1938 hasta la constitución de 1978», per Manuel Fernández Areal; «La memòria hist rica en el trànsit de la Dictadura a la Democràcia. Una interpretació sobre l'absència dels mitjans», per Josep M. Figueres; «La libertad de expresión como expresión de libertad. Conflicto social y acción ciudadana en la conquista de un derecho. 1976-

5. VII Congrés de l'Associació d'historiadors de la Comunicació: *25 anys de llibertat d'expressió*, Barcelona 18 i 19 de novembre de 2004, Estudis de Periodisme Universitat Pompeu Fabra i AHC, Barcelona, 2004.

1977», per Gloria García González; «La transición de la prensa a la democracia: la llegada del artículo 20 a los periódicos», per Virginia Martín; «Memoria social e 'historiografía mediática' de la Transición», per Francesc-Andreu Martínez; «Pero, ¿está en vigor la cláusula de conciencia de los periodistas? Balance de siete años de regulación», per Vicente Navarro Marchante, Rodrigo Fidel Rodríguez; «Comunicación política electoral en España», per Francisco Javier Paniagua; «Transición política, transición informativa», per Pedro Peral Martín; «Progresos y regresiones. Libertad de expresión y vigencia de la teoría crítica de la comunicación en España», per Alejandro Pizarroso; «Els mitjans de comunicació a Andorra: Coincidències en l'evolució dels mitjans de comunicació andorrans amb l'aprovació de la Constitució i la llibertat d'expressió a l'Estat espanyol», per Carles Pont Sorribes; «Análisis del debate «1976-1996. Veinte años de prensa democrática», per Mercedes Román Portas; «O papel da prensa galega na construción da autonomía de Galicia durante a Transición Política Española (1975-1981)», per Marcos S. Pérez Pena; «Prensa de información general durante la transición política española (1974-1984): pervivencias y cambios en la representación de las relaciones sociales», per Nuria Simelio, i «Traducir un secreto. La libertad en la encrucijada de la expresión», per Emilio Velasco; «Juan Carlos I como militar y jefe supremo de las Fuerzas Armadas en la prensa de la transición (1975-1978)», per Ricardo Zugasti.

A la segona sessió, hi hagué: «La transició periodística, ideològica i editorial de *La Vanguardia* (1975-1982)», per Carlos Barrera i Anna Nogué; «La transición periodística en la prensa y la privatización de la prensa del Movimiento: el caso de *Levante*, 1975-1984», per Enrique Bordería Ortiz; «La renovación informativa de ámbito regional a partir de la Constitución: el caso de *La Voz de Galicia*», per Aurora García González; «Los periodistas ante la libertad y los cambios en sus actitudes profesionales. Conclusiones a partir del análisis de la cobertura política de los diarios en Navarra en 1978», per Carmela García Ortega i José Javier Sánchez Aranda; «Octubre del 82: *El Alcázar* frente al cambio», per Pierre-Paul Grégorio; «El debate generado en las páginas de *El País* en torno a la aparición del Estatuto de la Redacción. De la pluralidad en el accionariado al grupo homogéneo liderado por Polanco», per Miriam Lafuente Soler; «El compromís polític i social de la premsa catalana durant la transició. L'exemple de *Mundo Diario*», per Marcel Mauri; «Trazando la democracia: la Constitución Española de 1978 en las viñetas de *El País*», per Natalia Meléndez; «La libertad de expresión al servicio de la democracia», per Marie-Christine Moreau; «Los periódicos de la ultraderecha en la campaña del referéndum constitucional de 1978», per Jordi Rodríguez Virgili; «La construcción de la mirada social: El fotoperiodismo diario en el País Vasco durante la transición (1978-1992)», per Francisco Javier Ruiz San Miguel; «El tractament de la llengua i cultura catalana, del territori i de la problemàtica social a la premsa diària mallorquina durant la transició democràtica», per Sebastià Serra Busquets; «Una columna en la transició: El cas d'«A la vora de...» de Josep Maria Espinàs», per Carles Singla, i «Las cartas al director y la materialización del diálogo (*El País*, 1978)», per M. Teresa Vera Balanza.

A la sessió número 3, hi hagué: «La reacción de la izquierda tras la caída del muro de Berlín en las páginas de opinión de *El País*», per Enrique Arroyas Langa; «Liberdade de imprensa: o arquétipo liberal e as últimas três décadas no Portugal actual», per José Augusto dos Santos Alves; «Aproximació a l'estudi dels actes comunicatius de la jornada de reflexió del 13-M», per Sergi Cortiñas Rovira; «*El Independiente*, una experiencia de libertad de expresión», per Maximiliano Fernández; «La fragmentació de públic a la premsa: ser home o dona no és indiferent. El cas de les revistes juvenils femenines», per Mònica Figueras; «Marruecos: 25 años de libertad de expresión y comunicación», per Mohamed Lemrini El-Ouahhabi; «Las alusiones y elusiones lingüísticas de los textos informativos de televisión en España como forma de censura», per Carles Marín Lladó; «Debates cara a cara por televisión entre candidatos a la presidencia del gobierno: la asignatura pendiente de la democracia española», per Benjamín Marín Pérez; «Control de la predicación y libertad religiosa», per Vicente Navarro Marchante i Rodrigo Fidel Rodríguez Borges; «Libertad de Expresión y las secciones "Comunicación"», per Carmen Rodríguez Wangüemert, i «La crítica política en los artículos del director del diario *El Mundo* (1993-1996): Punto de partida para el estilo del periódico», per Laura Teruel.

A la quarta sessió: «El recuerdo del Presente. De la pretensión del «happy end» de la civilización, a la recuperación de la memoria colectiva», per Francisca Bermejo; «Los límites de la construcción mediática del presente», per José María Bernardo Paniagua; «Historia y memoria audiovisual de la reforma política en España. Los valores democráticos postulados por la serie de TVE «La Transición»», per Sira Hernández Corchete; «Mujer y representación: antes y después del franquismo», per Noelia Ibarra Rius; «Servicio público europeo y derecho de expresión», per M. Antonia Martín Díez; «La justicia en imágenes. Una conquista para la sociedad de la información Vicente Navarro Marchante», per Rodrigo Fidel Rodríguez; «Diseñadores gráficos en la transición española», per Raquel Pelta Resano; «El cine de Julio Medem. De la lectura del imaginario mitológico vasco al retrato de los discursos sobre la situación política y social en el País Vasco», per Ivan Pintor Iranzo; «La representación de la imagen pública del ciudadano a través de la publicidad», per Inmaculada Postigo Gómez; «La libertad de expresión como coartada para la trasgresión en el discurso publicitario», per M. Dolores Prieto; «El cine comercial de la transición: Mariano Ozores, transmisión de valores y libertad de expresión», per Sergio Roses i Alejandro Díaz del Pino; «¿Cine marginal, cine militante, cine clandestino? Actividad cinematográfica desarrollada en España contra el régimen de Franco durante la Transición Política (1973-1977)», per Inmaculada Sánchez Alarcón i María Jesús Ruiz Muñoz, i «De la única proposición a la transgresión: ¿Reinvención de contenidos y formas o conservadurismo en la publicidad televisiva gallega?», per Mónica Valderrama.

La breu i esquemàtica sessió va tenir poca intervenció. S'hi van presentar: «Nuevas fuentes para la historia de la comunicación. Hemerotecas, bibliotecas y catálogos en red», per Antonio Checa Godoy; «Internet, herramienta

para un cambio de paradigma científico: análisis histórico de las redes de comunicación en un portal de Internet», per Amparo Moreno Sardà, Carlos Bravo, José María Perceval, Mavi Carrasco, Nuria Simelio i Jordi Ibarz, i «Internet como proceso de democratización en el acceso y creación de información. Del periódico on line a los weblogs. Convertirse en informador en cinco minutos», per Ángel Luis Quero Maderuelo i Guimar Salvat Martinrey.

A la sisena i darrera, s'hi van presentar les següents: «Pautas deontológicas en medios de comunicación locales. Ejemplos actuales de prensa, radio y televisión de las islas Canarias», per Ana Belén Afonso Valencia, Ruymán García García, Leticia González Martín i María José Hernández Bilbao; «A presenza do Consello da Cultura Galega na prensa de Galicia: un salto cara á lexitimación e normalización da cultura propia», per Rosa Aneiros Díaz i Xosé López García; «Prensa local: contenidos y tendencias en la región de Murcia», per María Arroyo Cabello; «La premsa municipal a la comarca del Baix Empordà», per Lluís Costa; «El caso de *Euskaldunon Egunkaria*: Lengua vasca, información y libertad de expresión», per Javier Díaz; «Televisión de Galicia», digitalización y transformación», per Rubén García-Loureda Díaz; «Quince años de Canal Sur Televisión. La evolución política, de programación y de audiencia en un canal autonómico español (1989-2004)», per Juan F. Gutiérrez; «De las radios libres a las emisoras asociativas. La radiodifusión alternativa en la Comunidad Autónoma Vasca y Navarra», per Arantza Gutiérrez Paz; «*El Boletín del Banco de Vizcaya*, un caso singular», per Jose Larrañaga Zubizarreta; «La Prensa en la Prensa. Imagen del periodismo en diarios locales durante la transición democracia española», per María Dolores Meneses Fernández; «Radio Local y libertad de expresión: una convivencia imprescindible: El caso de Radio Langreo y su papel en la transición democrática», per Próspero Morán; «Os principios programáticos nas televisións autonómicas coma garantes da lingua e cultura nacionais. O caso da Televisión de Galicia», per Marta Pérez Pereiro i Xosé López García; «Televisión pública y democracia. El caso valenciano», per Inma Rius i Antonio Laguna, i «La influencia de la televisión local en el desarrollo de las regiones: el caso de Castilla-La Mancha», per Josefina Sánchez. Un total de 71 intervencions que no podem glosar, per mor de l'espai, ni temàticament ni conceptualment, però que es detecta amplitud d'anàlisi, variacions geogràfiques, d'un poble o comarca a un país com Andorra o Marroc, tot i que un gran bloc és dedicat a la transició a Madrid i especialment en el diari *El País*, si bé hi apareixen uns altres diaris —de la *Vanguardia* a l'*Avui* psasant per *Egunkaria* i *El Mundo*—. Una tònica dominant és la varietat de punts de vista que, quan pugui aparèixer el volum, es veurà com l'aportació d'aquests congressos esdevé aportació historiogràfica més enllà del periodisme. El CD pot consultar-se a la web amb la màxima facilitat des de la web de l'AHC dins la web de la Universitat Complutense —així com a la de l'Aula Diari de Barcelona d'Història del Periodisme dels Estudis de Periodisme de la UPF— i aquesta visió de col·laboració entre universitats és una de les més enriquidores de l'esforç dels investigadors participants al Congrés, pel que té de positiu per als estudiants i les persones interessades: compartir el coneixement.